

Oświata żydowska w Częstochowie w okresie II Rzeczy- pospolitej w świetle miejscowych źródeł

Spółeczność żydowska w Częstochowie na początku XX wieku stanowiła znaczący odsetek ludności miasta. W 1912 r. na ogólną liczbę 74.855 mieszkańców było w mieście 23.790 Żydów zajmujących się głównie rzemiosłem, handlem i wolnymi zawodami. Tuż przed wybuchem wojny w 1914 r. przestrzeń miasta wzrosła z 9 km² do 33 km powierzchni, co spowodowało gwałtowny skok liczby mieszkańców. Metryka miejska odnotowała 92.975 mieszkańców, z czego Żydzi stanowili ok. 31%, tj. 28.748 osób, a w rok później, już w warunkach wojny według spisu ludności dla zaopatrzenia aprowizacyjnego na stan 84.847 mieszkańców, Żydzi stanowili ogółem 23.766 osób, tj. ok. 28%¹. Po kolejnym przyłączeniu do Częstochowy sąsiednich terenów w 1928 i 1930 r. ludność miasta wzrosła niepomernie. W 1921 r. ludność żydowska stanowiła 25,7% mieszkańców, a według spisu powszechnego 1931 na 117.200 mieszkańców miasta 25.588 osób, tj. 21,8% stanowili Żydzi². W 1939 r. wobec ogólnego wzrostu liczby mieszkańców w mieście do 137.623 osób, liczba ludności żydowskiej wynosiła 28.480 osób, tj. około 21% ogólnego stanu.

Tak znacząca grupa narodowościowa wyznania mojżeszowego od samego początku zachowywała własne tradycje i mimo wtopienia się w społeczność miejską stanowiła swoistą odrębność. W 1912 r. funkcjonowały w mieście dwie bożnice, odrębne szkolnictwo, a także 32 chedery wyznaniowe. W kilka lat później w 1917 liczba szkół elementarnych dla dzieci żydowskich wynosiła, zarówno miejskich, jak i prywatnych, 15 z liczbą 833 uczniów, wobec 50 szkół dla dzieci chrześcijańskich z liczbą 2.868 dzieci. Starsza młodzież żydowska z braku własnych gimnazjów uczęszczała do szkół mieszanych³.

Dla dzieci żydowskich funkcjonowały 4 przedszkola pod nadzorem Towarzystwa Dobroczynności dla Żydów (TDdŻ)⁴. W 1912 r. Powstały dalsze 4, na utrzymanie których łożyła kasa miejska. Wobec niewystarczających środków budżetowych zaczęła rozwijać się sieć przedszkoli prywatnych.

W 1938 r. spośród 14 przedszkoli prywatnych w mieście, 6 przeznaczonych dla dzieci żydowskich prowadziły:

- Zofia Wajnsztok — aleja NMP 20,
- Maria Prejzerowicz — ul. Berka Joselewicza 13,
- Lotta Faktor — aleja NMP 8,
- Bela Lipszyc — aleja Wolności 11,
- TDdŻ — ul. Przemysłowa 6,
- Strzecha Dziecięca im. I.L. Pereca — ul. Krótka 22.

Strzecha działająca od 1917 r. cały czas wspomagała dzieci żydowskie, organizując opiekę ponad 50 podopiecznych w wieku 4 - 7 lat.

Warunki socjalne znacznej części społeczności żydowskiej nie odbiegały od ogólnego poziomu mieszkańców Częstochowy. Znaczna liczba dzieci pozbawionych opieki domu rodzinnego korzystała

¹. Z. Grzędzielski: *Częstochowa u progu Polski niepodległej, stowarzyszenia i Związki*, „Biuletyn Instytutu Filozoficzno-Historycznego WSP w Częstochowie”, 10/1/98, Częstochowa 1998, s. 31 -32.

². W. Palus: *Społeczność Częstochowy w świetle międzywojennych spisów powszechnych. Zarys problemu*, [w:] *Społeczność Częstochowy w latach 1918 - 1939*, Częstochowa 1997, s. 17.

³. Z Grzędzielski: *Częstochowa u progu Polski* s. 33 - 34.

⁴. Zakład Towarzystwa Dobroczynności dla Żydów (TDdŻ) przeznaczony dla dzieci w wieku przedszkolnym zorganizowany w 1905 r. W okresie powojennym w 1919 r. przebywało w nim ok. 110 dzieci, a w dziesięć lat później nawet 140 wychowanków pod kierownictwem T. Wierzbickiej

z funduszy Magistratu. Gmina Żydowska dla ubogich dzieci zorganizowała zakłady — Dom Sierot „Mina Werde” zlokalizowany na Ostatnim Groszu rozpoczął działalność w 1901 r., skupiając ok. 60 dzieci w wieku 5-15 lat. Przy wydatnej pomocy TDdŻ, Magistratu m. Częstochowy i Gminy Żydowskiej zapewniono opiekę przedszkolną dla najmłodszej grupy podopiecznych, starszym natomiast umożliwiano uczęszczanie do szkół powszechnych i zawodowych bądź przygotowywanie się do zawodów u rzemieślników Żydów. Wobec dużych potrzeb w zakresie opieki w 1925 r. Gmina Żydowska zorganizowała Zakład Towarzystwa Ochrony Zdrowia (TOZ), który sprawował opiekę nad liczną grupą niemowląt i dzieci do lat 7, a nawet powyżej. Ogółem z tej opieki korzystało ponad 500 dzieci. Z organizowanych przez TOZ w ciągu wakacji półkolonii korzystało rocznie ponad 100 dzieci w dwóch turnusach. TOZ organizowało też dożywianie uczniów w trzech szkołach publicznych powszechnych dla dzieci żydowskich — nr 12, 13 i 15. Na ogólną liczbę 1860 uczniów pomocy wymagała przynajmniej czwarta część, rekrutująca się z dzieci ubogich rodzin. Dzieci z tych rodzin, które nie uczęszczały do szkoły, dożywiane były w siedzibie Towarzystwa.

W 1927 r. TOZ przy szpitalu dla Żydów otworzyło:

1. stację opieki nad matką i dzieckiem,
2. poradnię dla kobiet ciężarnych,
3. gabinet higieny szkolnej,
4. gabinet dentystyczny.

Znaczna część dzieci żydowskich pobierała naukę w prywatnych szkołach o charakterze religijnym i świeckim organizowanych przez różne stowarzyszenia.

Przykładem tu może być Szkoła Ludowa „Ferajnitge” przy ul. Strażackiej 10 w roku 1922.

Była to szkoła 3-letnia z trzema oddziałami:

- I oddział – 41 dzieci od 7 do 8 lat – godzin nauki 24
- II oddział – 18 dzieci od 8 do 9 lat – godzin nauki 28
- III oddział – 16 dzieci od 9 do 10 lat – godzin nauki 30

Szkoła przeznaczona była dla Strzechy Dziecięcej I.L. Pereca prowadzona przez 3 nauczycieli.

Program zawierał: język żydowski, język polski, arytmetykę, przyrodę, rysunki, roboty ręczne, gimnastykę i gry ruchowe. Dzieci otrzymywały dwa posiłki dziennie⁵.

Funkcjonowały także szkoły jedno- lub dwuklasowe wyznaniowe (chedery) prowadzące naukę w języku hebrajskim, a zakładane przez osoby prywatne. Nauczały one religii mojżeszowej oraz czytania i pisanie.

Zgodnie z Zarządzeniem Ministra WRiOP z 4 czerwca 1935 roku jeśli szkoła religijna miała nauczać również przedmiotów świeckich, mełamedowie musieli posiadać uprawnienia do nauczania, a liczba godzin dostosowana do wieku uczniów nie mogła przekraczać 56 godzin tygodniowo, w tym minimalnie 4 godziny nauki języka polskiego.

Od 1937 roku uruchomienie chederu wymagało zgody Rady Szkolnej m. Częstochowy. Ażeby otrzymać koncesję, trzeba było złożyć:

- świadectwo moralności,
- świadectwo posiadania obywatelstwa polskiego,
- świadectwo rabina,
- życiorys,
- rozkład lekcji,
- plan lokalu na cheder.

Nauka w chederze praktycznie trwała cały dzień, z przerwami od godziny 8 rano do godziny 18-tej. Oprócz przedmiotów świeckich nauczano także przedmiotów judaistycznych, m.in.:

- Biblia z komentarzem
- Talmud,
- język i pismo żydowskie.

Za naukę w chederze rodzice wnosili opłaty od 3 do 5 złotych od dziecka.

⁵ Archiwum Państwowe w Częstochowie, Magistrat m. Częstochowy (dalej APCz. Mag.Cz.), Akta Wydziału Oświaty i Kultury. Wydział Ogólny, Opieka Społeczna, Kolonie letnie; Z. Grządzielski, Stan opieki nad dziećmi w Częstochowie w latach 1918 - 1939, [w:] Almanach Częstochowy 1990, s. 32-40.

W chederze Icka Berlinera przy ul. Targowej 12 rozkład zajęć był następujący:

Młodsze dzieci (od 3 do 5 roku życia)

godzina	8 ⁰⁰ – 9 ⁰⁰ – modlitwa poranna
	9 ⁰⁰ – 9 ³⁰ – śniadanie
	9 ³⁰ – 12 ⁰⁰ – Biblia z komentarzem i historia Żydów
	12 ⁰⁰ – 12 ³⁰ – pisanie po żydowsku.

Starsi uczniowie po nauce przedmiotów świeckich realizowali program nauki religii, w a mianowicie:

godzina	13 ⁰⁰ – 15 ⁰⁰ – Biblia z komentarzem i historia Żydów,
	15 ⁰⁰ – 16 ⁰⁰ – modlitwa wieczorna,
	16 ⁰⁰ – 17 ⁰⁰ – pisanie po żydowsku ⁶ .

Warunki lokalowe tych placówek pozostawały wiele do życzenia — ciasne pomieszczenia, często jednoizbowe. Szkołki te ulegały częstej samolikwidacji z braku środków. Badania lekarskie wykazywały, że dzieci w tych szkołkach wywodzące się z najuboższych rodzin były nagminnie brudne, anemiczne i niedożywione. W 1927 r. w Częstochowie zarejestrowanych było 11 takich szkółek wyznaniowych, choć w innych latach liczba ich była zmienna. Jedną z takich szkółek przy ulicy Senatorskiej 7 prowadził przez ponad 40 lat Lejbuś Landau. W lokalu ok. 50 m² przebywało nawet 50 dzieci.

Zwalczaniem analfabetyzmu wśród robotników Żydowskich zajmował się od 1916 roku Związek Szerzenia Oświaty wśród Robotników Żydowskich. Kursy półroczne i roczne prowadzone w systemie popołudniowym i wieczorowym były bezpłatne. Słuchacze młodzi robotnicy od 16 roku życia, a nawet młodszy, zaopatrywani byli w bezpłatne materiały piśmiennicze i podręczniki. Od 1918 r. dzielono uczestników według wieku oraz wiedzy.

Kursy wieczorowe miały stałą liczbę słuchaczy, na przedmiotach wolnych bywało i ponad 160 słuchaczy. Program zawierał: naukę języka polskiego, żydowskiego, niemieckiego, arytmetyki, historii, geografii, przyrody, higieny i ekonomii politycznej. Całością kursów kierowała Rada składająca się z nauczycieli prowadzących zajęcia, przedstawicieli słuchaczy i przedstawiciela Związku Szerzenia Oświaty wśród Robotników Żydowskich. Kursy działały przez dłuższy czas⁷.

Jeszcze w 1917 r. członkowie Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich i Powszechnych rozpoczęli organizowanie prywatnego gimnazjum. Henryk Markusfeld, Sandenstein i Mokrauer uzyskując koncesję na otwarcie szkoły średniej przenieśli na założone przez nich Towarzystwo Żydowskich Szkół Średnich. Gimnazjum typu humanistycznego nie posiadało praw gimnazjum państwowego. Związane z nim były trzy klasy wstępne koedukacyjne. Praktycznie utworzono wówczas dwie szkoły – Gimnazjum Męskie i Gimnazjum Żeńskie pod egidą Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich.

Pierwszym dyrektorem był dr Szymon Brysz, a po jego śmierci lutym 1918 r. objął kierownictwo szkoły w dr Majer Bałaban, który dzięki swej energii wypracował dla tych szkół pierwszy w Polsce statut. Cieszył się on ogromnym autorytetem, pełniąc również urząd kaznodziei w częstochowskiej synagodze. Po półtorarocznej pracy w Częstochowie został przeniesiony przez Ministerstwo WRiOP do Warszawy gdzie zorganizował pierwszą Szkołę Rabinów „Tachkemoni” w Polsce. Od 1 listopada 1920 r. do końca 1922/23 kierował szkołą dr Dawid Einhorn, a w r. 1923/24 dr Filip Axer. Od końca 1923/24 funkcję dyrektora objął Jakub Balt prof. Gimnazjum państwowego z Drohobycza, przebywający tam czasowo na urlopie. Zespół nauczycielski tworzyli: Ball Szymon, Jakub Finkelstein, Otto Jakub, dr Güntzberg Benedykt Eliaz, Telamon Perez, Haltke Sara, Lidechower Izidor, Langer Debora, Mamin Leon, Montagowa Gustawa, Neiger Dawid, Rubinstein Sycha, Schalferowa Reisel, Schächterowa Betty, Weinberg Abram, Willenberg Perec, Zaks Izak.

Gimnazjum Żeńskie Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich, Humanistyczne z językiem polskim, bez praw gimnazjum państwowego, rozpoczęło działalność równocześnie z Gimnazjum Męskim w 1917 r. pod wspólną dyrekcją. Od 1924 r. kierownictwo szkoły przejął Błażejewicz Adam. Zespół nauczycielski tworzyli: Antonowicz Stefan, Burakiewicz Antoni, Cetwiński Adam, Honiekowa Wanda,

⁶ APCz, Mag.Cz., Akta Wydziału Oświaty i Kultury, sygn. 7485.

⁷ APCz, Mag.Cz., Akta Wydziału Oświaty i Kultury, sygn. 7094.

Honiek Maurycy, Fomienkowa Zofia, Kupka Antoni, Krzemiński Bogdan, Rzadkowski Franciszek, Tobakowski Stanisław, Zlemkiewicz Franciszek.

Zarząd Szkół zatrudniał lekarza szkolnego Wascercweiga Maksymiliana i dentystkę Błażejowicz Lucynę⁸.

Był to początek średniego szkolnictwa ogólnokształcącego dla Żydów. W 1919 r., już po odzyskaniu niepodległości przez Polskę, działały w Częstochowie dwie tego typu placówki — Gimnazjum Męskie z liczbą 300 uczniów i Gimnazjum Żeńskie z 110 uczennicami, obydwie zlokalizowane w budynku przy ul. Szkolnej 3a (późniejsza ul. H. Dąbrowskiego)⁹. Pieczę nad nimi sprawowało Towarzystwo Szkół Średnich i Powszechnych, które dbało o środki na finansowanie placówek. W 1925 r. dr Filip Axer zorganizował prywatną koedukacyjną szkołę gimnazjalną dla młodzieży żydowskiej przy ul. Focha 24. Mimo własnych szkół, młodzież żydowska w polskich gimnazjach stanowiła 8,2% wszystkich uczniów.

W roku szkolnym 1932/1933 spośród 8 szkół średnich ogólnokształcących w Częstochowie dwie przeznaczone były dla młodzieży żydowskiej. Były to:

- Gimnazjum Koedukacyjne Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich i Powszechnych z liczbą 233 uczniów
- Prywatne Gimnazjum Koedukacyjne dra Filipa Axera dla 80 uczniów.

Na potrzeby rzemiosła młodzież żydowską kształciły szkoły zawodowe organizowane przez Gminę Żydowską, Związek Rzemieślników Żydów i Stowarzyszenie Rzemieślnicze Żydowskie. Najstarsza szkoła zawodowa Żydowska pod nazwą Szkoła Rzemiosł dla Żydów — Gminy Żydowskiej istniała od 1897 r. i cieszyła się dobrą renomą. Kształciła ślusarzy, mechaników, stolarzy i elektryków.

W roku 1900 gmina żydowska w Częstochowie zakupiła 11-morgowy teren (obok cmentarza katolickiego Kule) na którym urządziła fermę ogrodniczą nadzorowaną przez Leopolda Werde i Stanisława Groszmana. W 1903 roku przy ówczesnej ul. Rolniczej 89 na terenie fermy Gmina Żydowska utworzyła dla młodzieży żydowskiej 3-letnią Szkołę Rolniczo-Ogrodniczą z internatem i całodziennym utrzymaniem. W roku 1933 do szkoły uczęszczało 120 uczniów (w tym 50 dziewcząt), którzy byli rekrutowani przez organizację „Chałas” z siedzibą w Warszawie. Administratorem szkoły z ramienia Częstochowskiej Gminy był Salomonowicz Mensze¹⁰.

Ustawa o reformie szkolnictwa na wszystkich poziomach przyjęta i uchwalona przez Sejm 11 marca 1932 r. nie wniosła istotnych zmian w organizacji szkolnictwa mniejszościowego, a jedynie nakładała na państwowe władze szkolne obowiązek sprawowania opieki i nadzoru nad prywatnymi szkołami w zakresie spełniania warunków, w jakich udzielono koncesji na otwarcie szkoły, przestrzegania przyjętych norm przez kierownictwo tych szkół, a także w zakresie przyznawania szkołom prywatnym uprawnień szkół państwowych lub publicznych¹¹. Tak więc szkoły żydowskie podlegały tym samym rygorom co polskie, o ile nie podlegały dodatkowym rygorom poszczególnych ośrodków szkolnictwa żydowskiego.

Reforma ustanawiała trzy stopnie organizacyjne szkół powszechnych. Nauka w każdej z nich trwała 7 lat, ale szkoła I stopnia, która realizowała elementy pełnej szkoły III stopnia, miała 2-letnią klasę III i 3-letnią klasę IV. Szkoła II stopnia z elementami programu szkoły III stopnia miała 2-letnią klasę VI. Jedynie szkoła III stopnia miała wszystkie klasy jednoroczne i realizowała pełny program nauczania. Dzieci wiejskie kończące szkołę I stopnia pozbawione były możliwości dostępu do szkoły średniej. W miastach funkcjonowały szkoły II i III stopnia. W zakresie szkolnictwa średniego

⁸ Spis Nauczycieli Szkół Wyższych, Średnich, Zawodowych, Seminariów Nauczycielskich oraz Zakładów Naukowych i Władz Szkolnych, Rocznik II, Warszawa-Lwów 1926, s. 292-293; Almanach szkolnictwa żydowskiego w Polsce, T. I Warszawa 1938, s. 547-8

⁹ Z. Grządzielski: *Szkolnictwo żydowskie w Częstochowie w latach 1918 - 1939*, „Biuletyn Zespołu Badań Dziejów Oświaty i Kultury Grup Etnicznych i Polonijnych”, nr 1, Częstochowa 1922, s. 91 -95.

¹⁰ APcz.,Mag.Cz., Akta Oddziału Oświaty i Kultury, sygn. 7730. Pismo Kuratoriu Okręgu Szkolnego Krakowskiego z 31 sierpnia 1933 do Starostwa Częstochowskiego z prośbą o przesłanie informacji nt. Żydowskiej Szkoły Rolniczej. Ponieważ Szkoła funkcjonowała na terenie m. Częstochowy, potrzebnym danych udzielił Magistrat m. Częstochowy.

¹¹ M. Pęcherski, M. Świątek: *Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917 - 1969*, Podstawowe Akta Prawne, Warszawa 1972, s. 43

utworzone zostały szkoły średnie ogólnokształcące 6-letnie składające się z czteroletnich gimnazjów i dwuletnich liceów.

Reforma ujednoliciła też przepisy dotyczące szkół zawodowych, przystosowując je do potrzeb.

W związku z reorganizacją szkolnictwa średniego zapoczątkowaną przez reformę oświaty z 1932 r., od jesieni 1937 r. zaczęły powstawać przy gimnazjach ogólnokształcących licea, m.n.:

- typu humanistycznego powstało przy Gimnazjum dr Filipa Axera,
- typu matematyczno – fizyczne powstało przy Koedukacyjnym Gimnazjum Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich i Powszechnych¹².

Przedszkola dla dzieci wyznania mojżeszowego prowadzone przez stowarzyszenia i osoby prywatne — stan z 30 czerwca 1939 r.¹³

Przedszkole Towarzystwa Dobroczynności dla Żydów

ul. Przemysłowa 6

Ilość dzieci — ok. 100

Wychowawczynie:

Golbard Róża — kierowniczka

Warzecha Regina

Radoszczycka Sala

Przedszkole Strzechy Dziecięcej im. I.L. Pereca

ul. Krótka 22

Ilość dzieci — 102, w tym chłopców — 38

Wychowawczynie:

Günzberg Suza — kierowniczka

Jocheles Zelda

Gutterman Jadwiga

Przedszkole im. Zofii Wajnsztok

al. NMP 20

Ilość dzieci — 48, w tym chłopców — 26

Wychowawczynie:

Zelkowicz Laja — kierowniczka

Ickowicz Brandla

Przedszkole Prejzerowicz-Glewickiej

ul. Berka Joselewicza 13

Ilość dzieci — 20, w tym chłopców — 7

Wychowawczynie:

Prejzerowicz-Glewicka Maria

Przedszkole Lipszyc Bali

al. Wolności 11

Ilość dzieci — 25, w tym chłopców — 11

wychowawczynie:

Lipszyc Bala

Przedszkole Faktor Lotty

al. NMP 8

Ilość dzieci — 12, w tym chłopców — 6

Wychowawczynie:

Faktor Lotta

Szkoły dla dzieci żydowskich w Częstochowie — stan organizacyjny z 30 czerwca 1939 r.

¹². „Goniec Częstochowski” 29.04.1937.

¹³. Do 30 czerwca 1939 r. funkcjonowało w Częstochowie 38 przedszkoli, a mianowicie:

- 1 przedszkole państwowe przy Państwowym Seminarium dla Wychowawczyń Przeszkoli;
- 23 przedszkola miejskie;
- 14 przedszkoli prywatnych, z tego 6 dla dzieci wyznania mojżeszowego.

Tuż przed samą wojną w roku 1939 stan szkół żydowskich w Częstochowie przedstawiał się następująco:

Lp.	Rodzaj szkół	Liczba szkół	Liczba oddziałów	Ilość uczniów	Ilość nauczycieli
1	Publiczne Szkoły Powszechne	3	40	2232	33
2	Prywatne Szkoły Powszechne	6	31	605	35
3	Prywatne Gimnazja i Licea	2	17	420	32
4	Szkoły Zawodowe	3	11	472	23
Ogółem		14	99	3729	123

Źródło: Arkusze zbiorcze szkół w posiadaniu autora opracowania.

Uwaga: Niektórzy nauczyciele pracowali w więcej niż jednej szkole

Publiczna Szkoła Powszechna nr 12 im. Elizy Orzeszkowej — ul. Przemysłowa 10 i 14

Założona w 1867 r.

Ilość oddziałów: 14

Ilość uczniów: 730

Nauczyciele:

Plebańczyk Antoni — kierownik
 Ajzykiewicz Chana   Ajzykiewicz
 Salomea Fiszel Abram   Fiszel Marianna
 Lejzerowicz Bina   Menachem Jakub
 Szczekacz Mojżesz   Torbeczko Frajda
 Zamel Tonia   Żytniewska Toła

Publiczna Szkoła Powszechna nr 13 im. Marii Konopnickiej

ul. G. Narutowicza 19/23

Założona w 1913 r.

Ilość oddziałów: 14

Ilość uczniów: 808

Nauczyciele:

Szacherówna Nacha — kierowniczką
 Awner Estera   Elkana Helena
 Fryszman Ruchla   Gutmacher Sara
 Lewian Salomea   Horowicz
 Messer Józef   Mońka Elimolech
 Rechnic Maria   Praszkiek Luśława
 Szejgin Gustawa   Torończyk Jola
 Wajnsztok Estera   Żylbernac Regina

Publiczna Szkoła Powszechna nr 15

ul. G. Narutowicza 19/23

Założona w 1919 r.

Ilość oddziałów: 12

Ilość uczniów: 694

Nauczyciele:

Kapuściński Henryk — kierownik
 Fryszman Ruchla   Lewin Sara
 Praszkiek Luśława   Rechnic Maria
 Torończyk Julia   Wajnsztok Estera
 Zomberg Maria   Żylbernac Regina

Zgodnie z Okólnikiem Ministra WRiOP z 5 stycznia 1927 roku w Częstochowie, gdzie było więcej publicznych szkół powszechnych, celem łatwiejszego zapewnienia obowiązkowej nauki religii do lat 18-tu, młodzież wyznania mojżeszowego kierowano do wyodrębnionych szkół publicznych 12, 13, 15.

Wymienione trzy szkoły publiczne mieściły się w wynajętych budynkach, nie przystosowanych do nauki szkolnej. Sale ciasne, wąskie klatki schodowe, ubikacje na zewnątrz, brak podwórza na ćwiczenia szkolne. Klasy bardzo liczne, średnio po 55 dzieci. Nie lepiej było w większości szkół publicznych. Tylko nieliczne spełniały wszystkie warunki do nauczania.

Szkoła Powszechna Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich i Powszechnych

ul. Jasnogórska 8/10

Założona w 1934 r.

Ilość oddziałów: 6

Ilość uczniów: 205

Nauczyciele:

Margulies Wolf — kierownik	Brandlewicz Teofila
Bernsztejn Małka	Hirsberg Józef
Hüttner Aniuta	Johanes Gustaw
Mehring Mojżesz (dr)	Mehring Estera
Rozenwajn Icek	Sowa Dwojra
Szaffer Gerszon (dr)	Weinberżanka
Weintraub Izrael	Urysonowa Dżisel

Prywatna Męska Szkoła Powszechna (Chojrew) „Nauka”¹⁴

ul. Berka Joselewicza 15

Ilość oddziałów: 5

Ilość uczniów: 125

Nauczyciele:

Szpryngier Chaja — kierowniczką	
Fiszman Lila	Lilienkranc Freda
Szejgin Ewa	Weisfeiner Fela

Prywatna Męska Szkoła Powszechna Tauby Wajnberg

al. NMP 8

Założona w 1924 r.

Ilość oddziałów: 5

Ilość uczniów: 50

Nauczyciele:

Wajnberg Tauba — kierowniczką
Wajnberg Bernard

Prywatna Szkoła Powszechna Wyznania Hebrajskiego Chilla Grylaka

ul. Berka Joselewicza 9

Założona w 1900 r.

Ilość oddziałów: 4

Ilość uczniów: 70

Nauczyciele:

Lukseberg Aron — kierownik
Weksztajn Mendel
Konsers Lejzor

Prywatna 7-klasowa Koedukacyjna Szkoła Powszechna im. Z. Wajnsztok

al. NMP20

Założona w 1916 r.

¹⁴. „Chojrew” - organizacja szkolna przy Centralnej Organizacji Żydów Ortodoksów „Agudas Isroel” w Polsce opierała się prawie wyłącznie na żydowskiej tradycji religijnej, uważając zarówno wykształcenie ogólne jak i nowoczesne wymogi pedagogiki i higieny szkolnej za pewnego rodzaju innowacje. Wg. Almanach szkolnictwa żydowskiego w Polsce. T. I.

Ilość oddziałów: 7

Ilość uczniów: 122

Nauczyciele:

Wajnsztok Lejb-Leon — kierownik

Diament Chaja

Frydman Nacha

Luksemburg Aron

Luksemburg Mariem

Rozenfeld Brandla

Prywatna Szkoła Powszechna im. Berka Joselewicza przy Gimnazjum dra Filipa Axera

ul. Focha 24

Założona w 1932 r.

Ilość oddziałów: 4

Ilość uczniów: 33

Ilość nauczycieli: 6

Brak danych

Prywatna 6 – klasowa Szkoła Zofii Wigurskiej – Folfasińskiej

(grupująca młodzież polsko-żydowską)

ul. Staszica 10

założona w 1928 roku,

w 1939 roku uczęszczało 200 uczniów, z czego ponad 80 dzieci żydowskich obojga płci.

GIMNAZJA

Prywatne Gimnazjum i Liceum Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich i Powszechnych

ul. Jasnogórska 8/10

Szkoła założona w 1917 r.

Ilość oddziałów: 9

Ilość sal wykładowych: 9

Ilość uczniów: 300 (135 chłopców, 165 dziewcząt)

Nauczyciele:

Dr Anisweld Wolf - dyrektor Brandlewicz

Zyskind Brandlewicz Teofila

Grynberg Maksymilian Dr Güntzberg Benedykt

Dr Güntzberg Julia Getter Abraham

Girschberg Józef Dr Hirsberg Joachim

Hüttner Aniuta Janowski Berek

Lauer Izidor Dr Mehring Mojżesz

Mehring Estera Pfeferberg Leopold

Sowa Dwojra Steifelsen Ludwik

Dr Szafter Gerszon Dr Vogel Freda

Prywatne Gimnazjum dra Filipa Axera¹⁵

ul. Focha 24

Szkoła założona 1 września 1925 r.

Ilość oddziałów: 8

Ilość sal wykładowych: 10

Ilość uczniów: 120

Nauczyciele:

¹⁵ Stan kadry nauczycielskiej na dzień 1 września 1925 r. (późniejszych danych brak)

dr Axer Filip - dyrektor

Konarski Stefan

Wróbel Zdzisław

Axer Klara

Szumacher Bronisław

Weitzberg Samuel

Brandlewicz Zyskind

Mitz Teofila

Vogler Mina

Doering Mieczysław

Zelman Bronisława

dr Axer Filip

brak danych z 30 czerwca 1939 r.

Szkoła Rzemiosł dla Żydów — Gminy Żydowskiej

ul. Garncarska 6/8

Szkoła założona w 1897 r.

Ilość oddziałów: 6

Ilość sal: 3

Ilość uczniów: 120 chłopców

Nauczyciele:

Przysuskier Stanisław — dyrektor

Blumentfelt Bronisława   Fabrykant Franciszek

Freilich   Dr Guttman

Messer Józef   Rozenwajn Abram

Sołtysiak Mesjasz   Sukonnik Józef

Szumacher Bronisław   Wilhelm Abram

Prywatna Szkoła Zawodowa Doksztalająca dla Terminatorek

Związku Rzemieślników-Żydów z prawami szkół publicznych

ul. Przemysłowa 10

Szkoła założona 15 października 1930 r.

Ilość klas: 3

Ilość sal: 3

Ilość uczniów: 142

Nauczyciele:

Awner Esfir Lilia — dyrektorka

Ajzykiewicz Chana   Ebert Wanda

Folta Janina   Gutmacher Sara

Hüttner Irena   Kajzer Rywka

Dr Szafter Racha   Szczekacz Mojżesz

Prywatna Szkoła Doksztalająca dla Terminatorów

Stowarzyszenia Rzemieślniczego Żydowskiego

ul. Garncarska 6/8

Szkoła założona w 1922 r.

Ilość oddziałów: 6

Ilość sal: 3

Ilość uczniów: 210 chłopców

Nauczyciele:

Przysuskier Stanisław   Blumentfelt Bronisława

Fabrykant Franciszek   Messer Józef

Szczekacz Mojżesz   Żytnicka Teresa

Prywatny Wieczorowy Kurs Handlowy Roczny

al. NMP 20

Ilość oddziałów: 1

Ilość sal: 1

Ilość uczniów: 35 (chłopców 8, dziewcząt 27)

Nauczyciele:

German-Szumacher Róża   Brandlewicz Zyskind

Hiller Bolesław   Szumacher Stanisław

Walkawa Roma

Nauczyciele Szkół Średnich skupieni byli w założonym w 1925 r Towarzystwie Nauczycieli Żydowskich Społecznych Szkół Średnich z siedzibą w Łodzi. Towarzystwo miało na celu doskonalenie nauczycieli pod względem obywatelskim i pedagogicznym, obronę interesów zawodowych, wywieranie wpływu na rozwój żydowskiego szkolnictwa społecznego, zaznajamianie społeczeństwa ze zdobycami nauki.

Związek prowadził czytelnie, uniwersytet ludowy, organizował odczyty o treści pedagogicznej dla rodziców, wieczory dyskusyjne dla nauczycieli.

Częstochowskie środowisko w Zarządzie Głównym reprezentowali:

- członkowie: prof. I. Lidechower, dr B. Günzberg i dr G. Szaffer,
- członek Komisji Rozjemczej Szymon Ball,
- członek Komisji Rewizyjnej N. Janowski.

Działania wojenne już w pierwszych dniach przyniosły szkolnictwu dotkliwe straty wieloletniego dorobku urzędów szkolnych i pomocy naukowych.

Po przejściu frontu niemiecki zarząd wojskowy sprawujący władzę na terenach późniejszego Generalnego Gubernatorstwa wezwał ludność do podjęcia normalnych zajęć, reaktywowania pracy w urzędach i zakładach produkcyjnych pod nadzorem władz niemieckich.

Opierając się na tych wezwaniach, polskie władze oświatowe na czele z K. Szelańskim — tymczasowym kierownikiem Ministerstwa Oświaty, w porozumieniu z ZNP, zmobilizowały nauczycieli do uruchomienia szkół wszędzie tam, gdzie budynki nie uległy zniszczeniu lub nie zostały zajęte przez wojska niemieckie. W tym wypadku zalecano lokale zastępcze.

Pod koniec września 1939 r. w Częstochowie większość szkół powszechnych, ogólnokształcących, zawodowych rozpoczęła działalność.

Powracający z wojny nauczyciele włączali się do pracy, a w miejsce nieobecnych zgłaszali się wysiedleni z Pomorza, Wielkopolski, Śląska.

Wszystkie szkoły musiały złożyć w Wydziale Oświaty i Kultury karty zatrudnionych nauczycieli, miesięczne rozkłady materiału nauczania, przydziały czynności pracowników, plany lekcji.

Zgody na wznowienie zajęć nie otrzymały szkoły dla dzieci żydowskich, co więcej, kierownikom polskich szkół Schulamt wydał polecenie sprawdzenia pochodzenia dzieci do trzeciego pokolenia, celem usunięcia ze szkoły dzieci żydowskich¹⁶.

W ten sposób 3.329 uczniów w wieku od 7 do 20 lat pozbawionych zostało dostępu do szkoły.

Gmina żydowska bezskutecznie zabiegała o uruchomienie szkół już od początku okupacji. I tak 3 publiczne szkoły powszechne, 6 prywatnych powszechnych, 2 gimnazja, 3 szkoły zawodowe i kursy handlowe już nie otwały swych podwoi, a nauczyciele tych szkół zginęli w niemieckich obozach zagłady¹⁷.

Na konferencji kierowników szkół częstochowskich Schulrat dr Kuhberg zarządził, aby nauczyciele polscy posiadający w domach palmy natychmiast pozbyli się ich, w przeciwnym wypadku zaliczeni zostaną do narodowości żydowskiej i otrzymają do noszenia opaski z gwiazdą Dawida. Zapowiedział też, iż w krótkim czasie uruchomione zostaną szkoły żydowskie i wszystkie palmy ze szkół i domów polskich zostaną tam przesłane¹⁸. Jednocześnie obłudnie przestrzegał przed prześladowaniem i szykanowaniem Żydów, co najwyżej dopuszczalny był bojkot. Za łamanie zarządzenia groziły miały nawet kary policyjne. Zapewnienie o otwarciu żydowskich szkół okazało się bałamutne.

Szcątkowe nauczanie dzieci żydowskich funkcjonowało w getcie. Podręczniki z notatkami na marginesach, świadczące o prowadzonym tam nauczaniu odkryto po likwidacji getta. Niestety brak na ten temat bliższych danych. Wkrótce zresztą, bo już 8 listopada 1939 władze niemieckie zamknęły wszystkie średnie szkoły polskie. Funkcjonować mogły jedynie szkoły powszechne i najniższe szkoły zawodowe dla dzieci polskich, oczywiście pod ścisłym nadzorem władz niemieckich.

¹⁶. Księgi protokołów Publicznych Szkół Powszechnych nr 8, 21 w Częstochowie.

¹⁷. Z. Grządziński: *Szkolnictwo i ruch nauczycielski w Częstochowskiem w latach 1939 - 1945*, maszynopis pracy doktorskiej; Z. Grządziński. J. Pietrzykowski, *Polentumsträger*. Katowice 1988.

¹⁸. „Kurier Częstochowski” z 29 sierpnia 1941. Notatka podawała w poniedziałek 1 września o godz. 8 rano uruchomionych zostanie 20 szkół dla dzieci katolickich i 3 dla dzieci żydowskich ...”.

Hitlerowski terror w najbardziej wynaturzonej formie dotknął wszystkich Żydów, a wśród nich również nauczycieli. Wśród pierwszych ofiar znalazł się Ignacy Schreiber, filolog, germanista, nauczyciel w Gimnazjum im. R. Traugutta w Częstochowie, wybitny naukowiec autor rozpraw z dziedziny nauczania i wychowania młodzieży. Czuł się Polakiem, ale z uwagi na pochodzenie byłby uznany za Żyda. W dniu wkroczenia Wehrmachtu do Częstochowy 3 września 1939 r. popełnił samobójstwo, zażywając truciznę. Zmarł w wojennym szpitalu zorganizowanym w budynku szkoły powszechnej przy ul. G. Narutowicza.

Nauczyciele Żydzi umierali gwałtowną śmiercią w różnych okolicznościach. Jedni od kul niemieckich funkcjonariuszy na ulicach miasta i na żydowskim cmentarzu, inni w komorach gazowych Treblinki. Oto kilka przykładów.

W nocy z 21 na 22 września 1942 r. w uroczyste święto żydowskie Jom Kipur (Sądny Dzień) przystąpili Niemcy do akcji wysiedlania Żydów z getta częstochowskiego. Akcja trwała do 7 października 1942 r. Ponad trzydziestotysięczną rzeszę Żydów wywieziono w sześciu wielkich transportach kolejowych do Treblinki. Wśród wywiezionych znaleźli się między innymi dr Filip Axer, dr Mojżesz Mehring, dr Gerszon Szafer Adolf Goldszajder, Zyskind Brandiewicz, Menachem Jakub, dr Güntzberg Benedykt. Dr Filip Axer, zdolny muzyk, pianista był dyrektorem Prywatnego Gimnazjum, Liceum Żydowskiego z Częstochowie, Mojżesz Mehring hebraista, Gerszon Szafer – historyk, Adolf Goldszajder z wykształcenia muzyk – prowadził w getcie orkiestrę symfoniczną, a w Domu Starców przy ul. Przemysłowej organizował tajne koncerty. Brandiewicz był znanym chemikiem i fizykiem, dr Jakub Güntzberg znanym działaczem Towarzystwa Nauczycieli Żydowskich Społecznych Szkół Średnich.

W szczególnie dramatycznych okolicznościach zginęli dr Anisfeld Wolf i Jan Burstin. Dr Anisfeld Wolf – fizyk i matematyk, dyrektor Żydowskiego Gimnazjum i Liceum Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich znalazł się w blisko 6-tysięcznej gromadzie Żydów pozostawionych w Częstochowie, do niewolniczej pracy w fabrykach częstochowskich włączonych do koncernu zbrojeniowego „Hasagu”.

Po zlikwidowaniu getta Niemcy na części jego terenu utworzyli żydowski obóz pracy przymusowej – Jüdisches Zwangsarbeitslager. Żydów oznaczono numerami i codziennie pędzono do fabryk Hasagu”.

W początku 1943 r. rozeszła się w obozie wiadomość, że Żydzi mający krewnych za granicą będą mogli wyjechać do Palestyny, w zamian za co alianci mają zwolnić pewną liczbę niemieckich jeńców wojennych. Aby uwiarygodnić tę pogłoskę przystąpili Niemcy do rejestracji osób gotowych do wyjazdu. Doradzano im za pośrednictwem żydowskich policjantów, aby zabrali najcenniejszy bagaż.

Termin wyjazdu ustalono na 20 marca 1943 r. w dniu Święta Losu- Purym.

W wyznaczonym dniu zebrało się na Rynku Warszawskim, sto kilkadziesiąt osób, głównie inżynierowie, lekarze, prawnicy z całymi rodzinami. W bagażach mieli resztki ocalałego jeszcze bogactwa, złoto, kosztowności. Wśród gotowych do wyjazdu znalazł się również dr Anisfeld Wolf. Zabral ze sobą manuskrypt pracy naukowej, najcenniejsze dzieło życia. Uformowanych w czwórki Żydów wyprowadzono na ulicę Warszawską rzekomo w kierunku dworca kolejowego. W tym momencie z bram domów wyskoczyli funkcjonariusze Schupo. Wystraszonych Żydów błyskawicznie załadowano do przygotowanych już wcześniej samochodów ciężarowych i zawieziono na cmentarz żydowski, gdzie zabito wszystkich. Tak zginął m.in. dr Anisfeld Wolf.

W inny sposób zginął Jan Burstin germanista o wybitnie semickich rysach twarzy. Mimo grożącego mu na każdym kroku niebezpieczeństwa brał udział w tajnym nauczaniu. Ukrywał się w polskich domach. Mimo iż zapuścił brodę i wąsy, podczas kolejnego wyjścia na ulicę został rozpoznany przez niemieckich policjantów i zamordowany¹⁹.

Pozostali nauczyciele żydowscy z Częstochowy podzielili los swych pobratymców, co uwidacznia zamieszczony wykaz.

Niepelna lista strat nauczycieli i wychowawczyń przedszkoli narodowości żydowskiej w Częstochowie w okresie okupacji w 1. 1939-1945

Ajzykiewicz Chana

Lipszyc Bala- wych. przedszk.

¹⁹. Z. Grzędzielski: J. Pietrzykowski Polentumsträger (dzieje nauczycieli na ziemi częstochowskiej 1939-1945), Katowice 1988, s. 185-187.

Anisfeld Wolf	Luksenberg Aron
Awner Estera	Luksenberg Marien
Axer Filip dr	Margulies Wolf
Bernsztejn Małka	Mehring Estera
Biderman Blima	Mehring Mojżesz dr
Blumenfelt Bronisława	Menachem Jakub
Brandlewicz Teofila	Mońka Elimolech
Burstin Jan	Pfeferberg Leopold Ajzykiewicz Salomea
Diament Chaja	Praszkiec Luśława
Ebert Wanda	Prejzerowicz-Glewicka Maria- wych. przedszk.
Elkana Helena	Przysuskiec Stanisław
Faktor Lotta - wych przed	Radoszczycka Sala- wych. przedszk.
Fiszel Abram	Rechnic Maria
Fiszel Marianna	Rozenfeld Brandla
Fiszman Lila	Rozenwajn Icek
Folta Janina	Schroeiber Ignacy
Freilich	Sołtysiak Mesjasz
Frydman Nacha	Sowa Dwojra
Fryszman Rachela	Sukonnik Józef
Gelbard Roża - wych przed	Steinfelsen Ludwik
Getter Abraham	Szacher Nacha-Natalia
Girschberg Józef	Szaffer Gerszon dr
Giuzberg Suza- wych przed	Szaffer Racha dr
Goldszajder Adolf	Szczekacz Mojżesz
Grynberg Maksymilian	Szpryngier Chaja
Gutmacher Sara	Szejgin Ewa
Gutterman Jadwiga- wych przed	Szejgin Gustawa
Güntzberg Benedykt	Szumacher Roża
Güntzberg Julia	Szumacher Stanisław
Gzylak Chil	Torbeczko Frajda
Hiller Józef	Torończyk Julia
Hirszberg Joachim dr	Uryson Dyzel
Hirszberg Józef	Wajnsztok Estera
Horowicz (brak imienia)	Walkawa Roma
Huszcz Józef	Wajnberg Tauba
Hütner Aniuta	Wajnsztok Leon
Ickowicz Brandla- wych przed	Weintraub Izrael
Janowski Berek	Weksztajn Mendel
Johanes Gustawa	Weinberg Bernard
Jocheles Zeldy- wych przed	Warzecha Regina- wych. przedszk.
Kajzer Rywka	Weisfeiner Fela
Konsers Lejzer	Wilhelm Abram
Lauer Izydor	Vogel Freuda dr
Lejzerowicz Bina	Zamel Tonia
Lewi Sara	Zelkowicz Laja- wych przed
Lewian Salomea	Zobelman Jadwiga
Lilienkranc Freda	Zylbernac Regina
Linnarbez A.	Żytnicka Tola ²⁰

²⁰. Szkolnictwo miasta Częstochowy w roku 1939/1940. Arkusze zbiorcze szkół. Zbiór w posiadaniu autora opracowania. Z. Grządzielski, Był taki czas, „Biuletyn Instytutu Filozoficzno-Historycznego WSP w Częstochowie”, 27/8/2001, s. 132 - 135.

Z pogromu ocalał i powrócił do Częstochowy nauczyciel Prywatnej Szkoły Doksztalczącej dla Terminatorów Stowarzyszenia Rzemieślniczego Żydowskiego przy ul. Garncarskiej 6/8 Icek Messner, który pod koniec 1946 r. złożył podanie do Zarządu Grodzkiego ZNP w Częstochowie o przyjęcie w poczet członków. Ponieważ nie pracował w żadnej szkole, nie został przyjęty. W księdze protokołów ZNP Oddziału Grodzkiego pod datą 31.01.1947 r. widnieje zapis „zostanie przyjęty do ZNP z chwilą rozpoczęcia pracy”. Dalsze jego losy nie są znane.²¹

ANEKSY

I.

W szkołach powszechnych i średnich przeznaczonych wyłącznie dla młodzieży wyznania mojżeszowego, wolne są od wszelkich zajęć szkolnych soboty, ogólne ferie zimowe, letnie i wielkanocne oraz święta narodowe, a nadto następujące dni świąteczne: wigilia i żydowski Nowy Rok (Rosz Haszana — 3 dni), wigilia i dzień Sądny (Jom Kipur — 2 dni), dwa pierwsze i trzy ostatnie dni święta Szałasów (Sukos — 5 dni), pierwszy dzień Chanuki (1 dzień), dzień święta Purym (1 dzień), dwa pierwsze i dwa ostatnie dni świąt Paschy, o ile nie przypadają one na ogólne ferie Wielkanocne (4 dni), dzień święta wiosny (Lag Beomer — 1 dzień), święta Szewuos (2 dni).

Młodzież wyznania mojżeszowego uczęszczająca do szkół ogólnych, może być zwolniona od nauki w następujące żydowskie dni świąteczne: żydowski Nowy Rok (2 dni), dzień Sądny (1 dzień), dwa pierwsze i dwa ostatnie dni świąt Szałasów (4 dni), dwa pierwsze i dwa ostatnie dni świąt Paschy (4 dni), o ile nie przypadają one na ogólnie ferie Wielkanocne, święto Szewuos (2 dni)²².

II

Święta wyznania mojżeszowego w roku szkolnym 1936 - 37:

Nowy Rok	— 17, 18 września 1936 r.
Post Gedalji	— 20 września 1936 r.
Jom Kipur (Sądny Dzień)	— 26 września 1936 r.
Święta Szałasów	— 1, 2 października 1936 r.
Święto Palmowe	— 6 października 1936 r.
Koniec Świąt Szałasów	— 7, 8 października 1936 r.
Post Asora-Betewes	— 24 grudnia 1936 r.
Post Estery	— 24 lutego 1937 r.
Purim	— 25 lutego 1937 r.
Schuchan Purim	— 26 lutego 1937 r.
Święta Wielkanocne	— 27, 28 marca 1937 r.
Ostatnie dni Świąt Wielkanocnych	— 2, 3 kwietnia 1937 r.
Lag Beomer	— 29 kwietnia 1937 r.
Zielone Święta	— 16, 17 maja 1937 r.
Post 17 Tamuz	— 27 czerwca 1937 r.
Post 9 Aba	— 18 lipca 1937 r. ²³

Uwaga: Wszystkie święta z wyjątkiem 18 lipca były ruchome.

III

Pismo Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 18 listopada 1932 do Arona Lewina Członka Klubu Żydowskich Posłów Ortodoksyjnych prezesa Związku Rabinów RP w Warszawie, Graniczna 9 w sprawie kwalifikacji mełamedów uczących w religijnych szkołach.

„... zawiadamiam, że od mełamedów uczących w religijnych szkołach prywatnych, czy na specjalnych kursach wyłącznie przedmiotów religijnych, tj. Biblii i Talmudu, aż do czasu określenia ich kwalifikacji nie będą wymagane kwalifikacje w rozumieniu ustępu pierwszego i drugiego art. 1 rozporządzenia Pana Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o kwalifikacjach zawodowych nauczycieli szkół powszechnych (Dz. U. R. P. nr 28 poz. 258).

²¹. Księga protokołów Zarządu Oddziału Grodzkiego ZNP w Częstochowie, s. 55

²². Księga protokołów Zarządu Oddziału Grodzkiego ZNP w Częstochowie, s. 55

²³. Źródło: Kalendarz nauczycielski na rok szkolny 1936 - 37, s. 19.

Mełamedzi ci jednak, zgodnie z ustępem 1 art. 6 ustawy z dnia 11 marca 1932 r. o prywatnych szkołach powszechnych oraz zakładach naukowych wychowawczych (Dz. U. R. P. nr 33 poz. 343) winni wykazać się przed dopuszczeniem do nauki nieskazitelnością i posiadaniem obywatelstwa polskiego.

Zaznaczam jednak, że pobieranie przez dziecko nauki w szkole, gdzie naucza się wyłącznie przedmiotów religijnych, nie może być uważane za wypełnienie obowiązku szkolnego po myśli art. 9 ustawy z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnym.

Mełamedzi natomiast, którzy obok przedmiotów ściśle religijnych pragną nauczać również przedmiotów świeckich, winni w zakresie tych przedmiotów posiadać kwalifikacje przewidziane w ustępie pierwszym i drugim art. 1 lub art. 4 cytowanego wyżej rozporządzenia.

Równocześnie wyjaśniam, że nie mogę wyrazić zgody na zwalnianie od obowiązanych godzin religii dziewcząt, uczęszczających na specjalne kursy religijne Bejs Jakow.

Powyższe zostało podane do wiadomości Kuratorium.

Kazimierz Pieracki
(Podsekretarz Stanu)²⁴

---

²⁴ Żydowskie Szkolnictwo Religijne w ramach ustawodawstwa polskiego, Warszawa 1937, s. 28-29.